

«Hidden Curriculum» та дослідження його основних складових

Катерина Буц, Аліна Поповкіна

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Пасічник Н.О.

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

У статті аналізується «прихований навчальний план» сучасної школи як незапланований негативний освітній ефект відтворення гендерної нерівності суспільства, нав'язування гендерних ролей і продукування патріархатних елементів пануючої культури. Визначається компонентна структура «прихованого навчального плану», яка включає: 1) заклад освіти як організація та освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу; 2) зміст освіти; 3) міжособистісну комунікацію у процесі навчання. Характеризується інструментарій дослідження основних складових «прихованого навчального плану».

Ключові слова: гендер, прихований навчальний план, освітній простір, зміст освіти, гендерна експертиза, гендерна комунікація.

"Hidden Curriculum" and the study of its main components

Kateryna Buts, Alina Popovkina

Scientific supervisor: doctor of historical sciences, professor N.O. Pasichnyk

*Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytskyi, Ukraine*

The article analyzes the "hidden curriculum" of the modern school as an unplanned negative educational effect of the reproduction of gender inequality in society, the imposition of gender roles and the production of patriarchal elements of the dominant culture. The component structure of the "hidden curriculum" is determined, that includes: 1) educational institution as an organization and educational environment of a secondary school; 2) the content of education; 3) interpersonal communication in the learning process. The tools of research of the basic components of the "hidden curriculum" are characterized.

Keywords: gender, hidden curriculum, educational space, content of education, gender expertise, gender communication.

Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат являється однією з 17-ти актуальних цілей сталого розвитку. Значну роль у досягненні цієї цілі відіграє освіта як один із важливіших соціальних інститутів, що сприяє формуванню компетентностей, успішній соціалізації та здатності до подальшої успішної навчальної та професійної діяльності. Проте, в системі освіти дуже часто відбувається відтворення гендерної нерівності через нав'язування гендерних ролей і продукування патріархатних елементів пануючої культури, тобто реалізується «Hidden Curriculum» («прихований навчальний план»), який генерується не лише вчителями, а й учнями – головними постачальниками прихованих впливів. Реалізація цієї латентної трансмісії не є явною чи спрямованою метою освіти; більшість вчителів і учнів не усвідомлюють, що це відбувається. Проте, загальноосвітні навчальні заклади надають впливові уроки гендерних відносин [10, с. 297], відтворюючи гендерну нерівність українського суспільства.

Ідея «Hidden Curriculum» вперше була сформульована американським соціологом освіти П. Джексоном наприкінці 60-х рр. ХХ ст.; дослідник у структурі «прихованого навчального плану» виділяв взаємодію правил, ритуалів та інструкцій і маркував цей план як однозначно негативний. У сучасних наукових дослідженнях «прихований навчальний план» вивчається філософами, соціологами, психологами, педагогами, які відзначають його негативний вплив і механізми реалізації через структурне домінування та символічне насилля [8, с. 166]. Українські дослідники (В. Гайденко, О. Кікінежді, О. Луценко, Т. Марценюк, О. Плахотнік та ін.) ґрунтовно проаналізували сутність, структуру, його «тіньові» прояви тощо. У контексті вивчення складових «прихованого навчального плану», їхнього прояву та можливостей впливу на них, вважаємо за доцільне зупинитися на методології російської дослідниці Є. Ярської-Смірної [10] та українського соціолога освіти О. Марущенка [5; 6]. Ярська-Смірнова виділяє три виміри «прихованого навчального плану», на її думку – це, по-перше, особливості організації освітньої установи, гендерні відносини в цій установі, гендерна стратифікація

вчительської професії; по-друге, зміст навчальних предметів; по-третє – стиль викладання [10, с. 298]. На наш погляд, у праці О. Марущенка [5] логічно осучаснюється та деталізується структура «прихованого навчального плану» та наводяться вдалі приклади щодо негативних проявів цього плану. Автор пропонує таку структуру предмету свого дослідження: 1) школа як організація, де аналізується: приписаний і створюваний простір, ідеологія та виховний процес, гендерна стратифікація персоналу закладу освіти; 2) зміст освіти, що охоплює навчальні програми та підручники, рекомендовані до використання у школі; 3) стиль комунікації вчительства з учнівством. У даній публікації ми за основу візьмемо структуру «прихованого навчального плану», запропоновану українським науковцем О. Марущенком, із застосуванням такої його структури: 1) заклад освіти як організація та освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу; 2) зміст освіти; 3) міжособистісна комунікація у процесі навчання. Метою даної публікації є характеристика інструментарію дослідження основних складових «прихованого навчального плану» та окремих його проявів.

Дослідження закладу освіти як організаційної структури вважаємо за можливе розпочати з проведення гендерного аналізу закладу освіти за даними поточного навчального року; визначити гендерний паритет через показник гендерної питомої асиметрії окремо для учнівської молоді та для педагогічного колективу. Для визначення індексів гендерного паритету доцільно використовувати методику ЮНЕСКО [1, с. 193–196], за якою такі індекси визначаються як результат відношення чисельності осіб жіночої статі до чисельності осіб чоловічої статі (або відношення їх часток у загальній чи відповідній групі). Крім того, можна використати коефіцієнт гендерної питомої ваги, який визначається як відношення частки жінок від їх загального числа у відповідній групі до частки чоловіків (також, від їх загального числа у групі) за заданим полем аналізу. На цьому етапі доцільно за статевою ознакою проаналізувати розподіл посад, особливості поділу педагогів за галузево-предметним профілем, розподіл навантаження, громадських доручень і

неоплачуваної роботи, що дозволить зробити висновок про наявність/відсутність «бережливого» ставлення до вчителів і перевантаження неоплачуваною роботою вчительок.

Для дослідження реального та розбудови гендерно чутливого освітнього середовища загальноосвітнього навчального закладу доцільно вивчати потреби й запити всіх учасників освітнього процесу через анкетування, інтерв'ю, спостереження задля уникнення нав'язування статево-рольових стереотипів і дискримінаційних заборон.

Ретельного вивчення потребує також внутрішньо шкільна документація задля виявлення мовного андроцентризму та мінімізації відтворення гендерної нерівності й репродукування гендерних стереотипів. Доцільним у шкільному діловодстві є розширення використання фемінітивів з метою відходження від «чоловічої нормативності» та для «видимості» жінок. Зручним веб-додатком для аналізу та візуалізації текстів документації, з метою виявлення різних проявів гендерної нерівності, є Voyant Tools (<https://voyant-tools.org>), за допомогою якого візуалізація інформації може бути представлена спрощено через «хмару слів», або зв'язок між найпоширенішими словами, або дослідження контексту використання слів у вигляді «ягоди».

При дослідженні освітнього середовища загальноосвітнього навчального закладу вивчається територія і приміщення (з характеристикою функціональних груп приміщень) закладу освіти, дизайн приміщень, гнучкість цього дизайну тощо. При вивченні освітнього середовища школи вивчається т.з. гендерна зональність і визначається її достатність для дівчат і хлопців з урахуванням їх кількісного співвідношення. Особливу увагу необхідно приділити аналізу наочності (стенди, інформаційні дошки, плакати, схеми, твори мистецтва тощо), оскільки вони часто відображають статево-рольовий підхід, гендерну дискримінацію, продукують гендерні стереотипи та навіюють певні рольові моделі поведінки дівчат і хлопців.

Другий структурний компонент «прихованого навчального плану» – зміст освіти – охоплює навчальні програми і підручники, рекомендовані до

використання у загальноосвітньому навчальному закладі. Гендерна експертиза навчальних програм і підручників «має на меті віднайти у текстових та позатекстових (ілюстрації, методичний апарат, апарат орієнтування) матеріалах підручника вияви дискримінації за ознакою статі (гендерні стереотипи, андроцентризм, сексизм тощо) та надати рекомендації щодо їх усунення» [4, с. 48–49]. Гендерний контент-аналіз підручників можливо здійснити за наступними параметрами (полями).

1. Кількісна диспропорція представлення осіб обох статей. Тобто, співвідношення обсягів текстів про чоловіків та жінок, кількості ілюстрацій, на яких зображені чоловіки та жінки.

2. Представлення дівчат і хлопців у стереотипних гендерних ролях (аналізуємо якісний зміст інформації – «жіночі» та «чоловічі» життєві сценарії, професії, захоплення).

3. Сегрегація і поляризація за ознакою статі (наявність сексизму в ілюстраціях та описах, співвідношення сексистського по відношенню до чоловіків та жінок).

4. Застосування мовного андроцентризму чи застосування гендерно чутливої мови.

Для здійснення гендерного контент-аналізу навчальних програм і підручників можливо використовувати інструменти текстового аналізу.

Гендерні особливості міжособистісної комунікації вчительства з учнівством у процесі навчання є недостатньо дослідженою проблемою. Для вивчення цього елементу «прихованого навчального плану» можна використовувати методику експертного оцінювання фахівчині з психології гендерних відносин М. Сабунаєвої (т.з. «гендерна експертиза уроку») [9, с. 60–62]. Ця методика призначена для виявлення гендерних стереотипів на уроках через заповнення у карті спостережень висловлювань і дій вчителів/вчительок щодо системи заохочень/покарань по відношенню до учениць/учнів на уроці. Основне завдання експерта – виявити як педагог ставить до дітей різної статі у

процесі навчання та зробити висновок, як здійснюється процес навчання: маскулінно, фемінно чи гендерно-нейтрально.

Таким чином, «прихований навчальний план» як незапланований негативний освітній ефект відтворення гендерної нерівності суспільства має складну структуру, різноманітні форми проявів і потребує застосування різних інструментів для виявлення, дослідження й вимірювання цієї дескрипції.

Список літератури

1. Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с.
2. Дороніна Т., Іванова В. Гендерна експертиза навчальної літератури: нормативно-правовий аспект // Гендерна парадигма освітнього простору. – 2017. – №5. – С. 21 – 26.
3. Желіба О.В. Освіта і гендер: навчально-метод. посібник. – Ніжин: ПП Лисенко, 2019. – 256 с.
4. Малахова О.А., Марущенко О.А., Жрожжина Т.В., Коробкіна Т.В. 'Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручників // Експертиза шкільних підручників : інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. – К. : Педагогічна думка, 2016. – С.48–56.
5. Марущенко О. А. «Прихований навчальний план» сучасної школи: методологія та структурування предмету дослідження // Гендер-PRO: Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції студентства й наукової молоді. – Харків, 2013. – Вип. 1. – С. 57–64.
6. Марущенко О., Плахотнік О. Гендерні шкільні історії. – Харків: Монограф, 2012. – 88 с.
7. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам / Тамара Марценюк; за участі Олени Богдан. – К.: Основи, 2017. – 256 с.
8. Полонников А.А. «Hidden Curriculum» и продуктивность образования // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – № 359. – 165–169.
9. Психодиагностические методики изучения гендерных особенностей личности [Электронный ресурс] : метод. рекомендации для студентов, обуч. по специальностям 1-86 01 01 «Социальная работа (по направлениям)» и 1-23 01 04 «Психология» / сост. Е. Д. БеспанскаяПавленко. – Минск: БГУ, 2013.

10. Ярская-Смирнова Е. Гендерное неравенство в образовании: понятие скрытого учебного плана // Гендерные исследования. – 2000. – № 5. – С. 295-301.